

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

СУБ'ЄКТИВАЦІЯ (В) УКРАЇНИ(І) В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

SUBJECTIVATION OF (IN) UKRAINE IN THE CONTEXT OF A FULL-SCALE RUSSIAN INVASION

Стаття присвячена дослідженню питання суб'єктивації України й окремих соціальних інститутів і груп (зокрема, політичних партій, соціальних медіа) у контексті повномасштабного російського вторгнення.

Розкриття поняття «суб'єктивація» здійснюється через етимологічно та дихотомічно близькі «суб'єкт» і «суб'єктність».

Суб'єктивація України як держави розглядається через призму відповідності критеріям, потрібним для успішної трансформації країни, висунутим українським соціологом Є. Головахою в статті «Українське суспільство: шляхи трансформації»: «формування національно-громадянської ідентичності (на відміну від етнічної та регіональної) як домінантною; створення атмосфери соціальної довіри, відновлення масової довіри до держави, політичних інститутів і бізнесу; відмова політичного класу від пострадянського свавілля та конструювання феномену «елітарної аскези»; подолання масової соціальної відчуженості та соціального цинізму; зміна системи цінностей».

Суб'єктивація окремих соціальних інститутів і груп здійснюється шляхом аналізу тенденцій на базі дослідження результатів соціологічних опитувань, що проводились українськими установами до повномасштабного російського вторгнення та з початку «великої війни».

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що в умовах та під впливом повномасштабної російської агресії відбулося відчутне зростання суб'єктності України на геополітичній мапі світу. Паралельно можна відзначити і ґрунтовні зміни суб'єктності низки соціальних інститутів, груп, зокрема зростання суб'єктності в громадському секторі та десуб'єктивацію, наприклад, політичних партій, окремих діячів, які раніше

мали відчутний вплив на суспільно-політичні процеси в Україні.

Ключові слова: суб'єктивація, десуб'єктивація, суб'єктність, соціальні медіа, національна ідентичність.

The article is devoted to the study of the subjectification of Ukraine and certain social institutions and groups (in particular, political parties, social media) in the context of a full-scale Russian invasion.

The concept of "subjectivation" is revealed through etymologically and dichotomously close "subject" and "subjectivity".

The subjectivization of Ukraine as a state is considered through the prism of compliance with the criteria necessary for the successful transformation of the country, put forward by the Ukrainian sociologist Ye. Holovakha in the article "Ukrainian Society: Paths of Transformation".

The subjectivization of social institutions and groups is carried out by analyzing trends based on the results of sociological surveys conducted by Ukrainian institutions before the full-scale Russian invasion and since the beginning of the "Great War".

The conducted analysis allows us to conclude that under the conditions and the influence of full-scale Russian aggression, there was a noticeable increase in the subjectivity of Ukraine on the geopolitical map of the world.

At the same time, it is possible to note fundamental changes in the subjectivity of a number of social institutions and groups, in particular, the increase of subjectivity in the public sector and desubjectivation, for example, of political parties and individual figures who previously had a significant impact on socio-political processes in Ukraine.

Key words: subjectification, desubjectification, subjectivity, social media, national identity.

УДК 316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.1>

2024.57.1

Германова Ю.Д.

аспірантка кафедри соціології

і публічного управління

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

Вступ. Війна є, імовірно, найвиразнішим каталізатором соціальних змін у будь-якому суспільстві протягом всієї історії. І йдеться не лише про структуру, яка вибудовується після завершення бойових дій. Це – довгостроковий процес, що триває протягом усієї війни.

Країна стикається з викликами, до більшості з яких неможливо підготуватися заздалегідь, розробити алгоритм і просто його дотримуватися. Безумовно, на державному рівні потрібно планувати, прораховувати варіанти, створювати механізми протидії. Насамперед це стосується інституту збройних сил та інших зі сфери безпеки й оборони.

Але цивільні інститути, яких у суспільстві лівова частка, вповні підготувати до потенційної війни, коли немає стовідсоткової гарантії, що вторгнення взагалі відбудеться, уже не кажучи про його строки, неможливо апріорі.

З одного боку, це, беззаперечно, призведе до паніки всередині держави, яка торкнеться всіх сфер цивільного життя, у тому числі у фінансовому секторі, коли населення намагатиметься вивести кошти за кордон, та намагання залишити територію держави великої кількості громадян, які могли б стати на захист Батьківщини.

З іншого боку, реноме, авторитет на міжнародному рівні, адже інші країни спробують максимально дистанціюватися в економічному плані, вивести власні інвестиції з держави, яка з високою долею імовірності може бути залучена до війни.

І це, якщо залишити за дужками український індивідуальний контекст – багаторічну пропаганду-мантру щодо «братніх» українського та російського народів, родинний аспект, адже у величезній кількості українців у країні-агресорі є родичі різних ступенів спорідненості.

Це – точка відліку, у якій перебувала Україна станом на 22 лютого 2022 року: через вісім років після часткової окупації країною-агресором частини Донбасу й анексії Криму, але з неготовністю вірити в масштаби підступності сусідньої держави. Відповідно до результатів соціологічних опитувань, 70% українців не вірили в можливість повномасштабного російського вторгнення напередодні 22 лютого 2022 року [15]. Та навіть для тих 26%, що цілком або вірогідно вірили в можливість нападу країни-агресора, перші кілька днів «великої війни» стали особливим випробуванням на міцність. У цей період відбулося не лише усвідомлення факту початку війни, але й свого місця та ролі в ній.

Мета цієї статті – визначити основні тенденції суб'єктивації українського суспільства та України загалом в умовах повномасштабного російського вторгнення.

Виклад основного матеріалу. Для кожного українця 24 лютого 2022 року стало моментом істини – тим самим, коли треба було насамперед для себе усвідомити, як діяти далі. Хтось переривав відпустку в теплих краях і перекладними добирався до України, хтось, навпаки, шукав будь-які можливості, легальні й не дуже, залишити українську територію. Дехто біг до найближчого військкомату (зараз – територіального центру комплектування), дехто вивозив родини та виїжджав сам на умовно безпечні території, дехто організував евакуацію абсолютно невідомих йому людей із зони бойових дій або намагався забезпечити їх товарами першої необхідності, дехто залишався навіть у найбільш небезпечних регіонах, молився або просто сподівався на диво...

Випробування першими днями війни пройшли всі українці, але в контексті цієї статті увага зосереджена на тих, хто обрав для себе шлях активного протистояння агресору в різних напрямках та аспектах, залежно від власних сил, досвіду й можливостей. Однозначно, під таким кутом зору потрібно розглядати і Україну загалом у процесі її суб'єктивації.

Термін «суб'єктивація» етимологічно та діалектично пов'язаний із поняттями «суб'єкт» і «суб'єктність», тож його сутність найкраще розуміється саме в цій тріаді.

М. Фуко визначав суб'єктивацію як «спосіб, у який слід формувати себе як етичного суб'єкта», додаючи, що «немає моральної поведінки, яка не вимагає формування себе як етичного суб'єкта; і немає формування етичного суб'єкта без «режимів суб'єктивації» і «аскети» або «практики себе», які їх підтримують» [25, с. 28–29].

«Я прагнув, з одного боку, підкреслити ступінь, до якої тип філософський запит – такий, що водночас проблематизує ставлення людини до сьогодення, історичний спосіб існування людини та конституція себе як особи автономний суб'єкт – корениться в Просвітництві», – наголошує Фуко в праці «Що є Просвітництво?» [26]. Деталізуючи погляди Фуко, Дж. Батлер пояснює, що «не існує самоформування поза режимом суб'єктивації, тобто немає самоформування поза нормами, які оркеструють можливе формування суб'єкта» [24]. П. Ребугіні в статті «Суб'єкт, суб'єктність, суб'єктивація» визначає суб'єктивацію як процес становлення суб'єкта в нескінченному відношенні влади / знання [27, с. 2].

Тобто суб'єктивація постає як процес становлення, формування тих, хто раніше виступав в суспільстві об'єктом, як активні діячі, що здатні впливати на процеси; «сприйняття і впровадження себе як суб'єкта соціокультурних процесів» [2, с. 7].

Суб'єктивація має двоїсту природу: «з одного боку, детермінована зовнішніми соціокультурними процесами, коли людина стає об'єктом різноманітних програм і практик суспільства (держави, різноманітних інституцій, соціальних груп тощо). З іншого боку, вона зумовлена іманентними процесами саморозвитку людини, тобто суб'єкт виступає активним началом цього процесу» [3].

Суб'єктивацію можна застосувати як до конкретних особистостей, так і до різних соціальних груп (політичних, культурних, економічних) і навіть держав загалом. До того ж варто наголосити, що процес суб'єктивації може мати два напрями: як посилюватися, так і ослаблюватися. У статті «Суб'єктивація versus масовізація українського соціуму» І. Грабовська протиставляє суб'єктивації, яка «передбачає свідомий і відповідальний вибір», масовізацію як процес, що «інфантилізує спільноту, примушує людей «плисти за течією» або й взагалі існувати у збаналізованому, деінтелектуалізованому просторі легких рішень і невиправданих сподівань» [7].

Варто відзначити, що війна перефарбовує дійсність у чорно-білу палітру, максимально стираючи всі неоднозначності, виводячи на передній план крайні точки спектра. Якщо в мирних умовах суб'єктність, користуючись визначенням В. Татенка, «фіксує такі сутнісні ознаки людської активності, як автономність,

самодостатність, цілісність і гармонійність, зорієнтовує на пошук внутрішніх джерел та рушійних сил розвитку людської істоти, підкреслює її авторське право, спроможність починати причинний ряд із самої себе, а отже, нести персональну відповідальність за вдієне і скоєне» [22], то під час війни найбільш виразними характеристиками суб'єктності стають кардинальна та швидка адаптація до нової реальності, вміння миттєво ухвалювати рішення, ініціювати, організувати та доводити до очікуваного результату масштабні кампанії; розвинені комунікативні навички.

Суб'єктність же держави в будь-який час залежить від якості її національної еліти, але саме під час війни, коли ситуація змінюється щохвилини, коли до країни прикута надзвичайно пильна увага з боку дружніх та вороже налаштованих держав світу, це питання постає особливо гостро.

Проаналізуємо тенденції з позиції суб'єктивації як окремих особистостей, так і держави загалом в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Суб'єктивація України

«Велика війна» вивела Україну на передній план у геополітичному масштабі, привернувши до нашої держави увагу всього світу. Одночасно не варто забувати, що 24 лютого 2022 року передували також доленосні й вельми нетривіальні події – Революція Гідності та перші роки російсько-української війни, які проявилися в анексії країною-агресором українського Криму, окупації частин Донецької, Луганської областей і бойових діях різної інтенсивності протягом восьми років. І поступовий, хоч і повільний рух у бік посилення впливу України на міжнародній арені розпочався ще тоді.

Водночас його інтенсивність, беззаперечно, не можна порівнювати з тією, точкою відліку якої стало 24 лютого 2022 року. Варто нагадати, що серед громадян низки країн світу Україна сприймалася як частина Росії. У цьому напрямі роками активно працювала пропаганда країни-агресора, насаджуючи через мережу своїх міжнародних медіа по всьому світу наративи про відсутність української мови та культури, державності, цитування фантазій свого лідера про створення України Ленінін тощо.

У перший рік повномасштабної війни Україні і українцям вдалося звести нанівець вибудовану пропагандистами паралельну реальність.

Є. Головаха, підбиваючи результати першого року повномасштабної війни, зазначав, що Україна значно посилсила свої позиції на міжнародній арені. Водночас вчений закликає утриматися від думки, що «наша країна диктує порядок денний», адже «ми все ще дуже і дуже сильно залежимо від допомоги і підтримки наших іноземних союзників» [4]. Важливим

видається звернення до думок Є. Головахи, викладених соціологом у 2016 році в статті «Українське суспільство: шляхи трансформації», тобто вже після Революції Гідності та початку російської агресії, але ще до повномасштабної війни. Вчений окреслив напрями, у яких, на його думку, мала трансформуватися суспільна свідомість «з точки зору подальшого успішного просування України на шляху демократичного транзиту» [5].

Серед них:

- «формування національно-громадянської ідентичності (на відміну від етнічної та регіональної) як домінантної»;

- створення атмосфери соціальної довіри, відновлення масової довіри до держави, політичних інститутів і бізнесу;

- відмова політичного класу від пострадянського свавілля та конструювання феномену «елітарної аскези»;

- подолання масової соціальної відчуженості та соціального цинізму;

- зміна системи цінностей» [5].

Використовуючи дані соціологічних опитувань, проведених українськими соціологічними центрами та групами, спробуємо проаналізувати, наскільки Україна стала на шлях «демократичного транзиту».

Першим кроком мало стати **«формування національно-громадянської ідентичності як домінантної»**. У монографії «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду та буття людини» її автори С. Пирожков і Н. Хамітов наголошують, що справжня суб'єктність країни неможлива без волі народу та його лідерів [19, с. 15]. Науковці оперують поняттям «цивілізаційна суб'єктність», яке формулюють як «якість соціального буття країни, коли остання стає не об'єктом впливу «сильних світу цього», а зусиллями власної політичної, наукової, художньої і релігійної еліти конструює своє цивілізаційне майбутнє, спосіб життя, усвідомлює власні, а не нав'язані ззовні цінності та формулює справжні національні інтереси», і додають, що події новітньої історії демонструють наявність такої волі в українців [19, с. 14]. Поняття «цивілізаційна суб'єктність» інтегрує для авторів політичну, економічну, духовну й інші виміри суб'єктності [19, с. 22].

Аналіз даних соціологічних досліджень наочно демонструє, що в напрямі формування національної ідентичності українців є величезний поступ уперед.

За даними соціологічного моніторингу «Українське суспільство» після 16 місяців війни, проведеного Інститутом соціології НАН України в другій половині червня 2023 року, передусім себе вважали громадянином України 79,5% опитаних; громадянином світу – 3,1%; мешканцем села, району чи міста про-

живання – 7,4%; представником свого етносу, нації – 2,9%; мешканцем регіону проживання (області чи декількох областей) – 2,5%. Ще рідше опитані обирали відповіді «громадянином Європи» – 2,3%; «громадянином колишнього Радянського Союзу» – 1,1% та «інше» – 0,7% [21]. Варто звернути увагу на динаміку показника громадянської ідентичності протягом усіх років незалежності України. Пік громадянської ідентичності прийшовся на липень 2022 року, коли показник становив 84,6%. Після цього відбувається незначне зниження у грудні 2022 року і ще менше (у рамках статистичної похибки) влітку 2023 року. Тобто між різниця показників між попереднім піком, який прийшовся на 2014 рік (Революція Гідності, початок російської агресії), і максимумом, який зафіксовано після початку повномасштабної війни, становила понад 20%.

Коментуючи результати опитування в липні 2022 року, С. Дембіцький зазначав, що «серед різних соціальних категорій населення – вікових, регіональних, лінгво-етнічних, гендерних і поселенських – немає великої різниці за цим показником» [20].

Соціолог наголошував, що події 2013–2014 років «запустили стійкі позитивні еволюційні зміни у прийнятті громадянської ідентичності, яка помірно посилювалася протягом восьми подальших років, коли в лютому 2022 року повномасштабна російська агресія запустила на цей раз революційні зміни в цьому питанні. С. Дембіцький прогнозував, що «відтепер і надалі, за умови сталого демократичного розвитку України, громадянська ідентичність не опуститься нижче показника у 75%» [20].

Друге – **«створення атмосфери соціальної довіри»** – у цьому напрямі також є значне просування. В Україні протягом десятиліть було досить критичне ставлення до влади. Відразу після виборів, особливо після Помаранчевої Революції, Революції Гідності, українці надавали владі кредит довіри, тобто показники довіри значно підвищувалися, але поступово рівень почав йти вниз.

Така ж динаміка прослідковувалася і у випадку з Президентом В. Зеленським: вересневі опитування Центра Разумкова зафіксували найвищий рівень довіри громадян – 79%, не довіряли лише 13,5%. Опитування, проведені тією самою службою в лютому 2020 року, виявили 51,5% громадян, що довіряють Президенту, і 41% – не довіряють [16].

У грудні 2021-го КМІС провів соціологічне дослідження щодо динаміки довіри соціальним інституціям. Результати засвідчили продовження тенденції зростання недовіри до Президента: баланс довіри / недовіри став від’ємним (довіряють 27%, а не довіряють

50%). «Порівняно з груднем 2020 року простежується погіршення показників: частка тих, хто довіряє Президенту, знизилася на 5 процентних пунктів, а баланс довіри-недовіри – на 10 процентних пунктів», – зазначено в пресрелізі КМІС за результатами опитування [9].

Проте початок повномасштабного російського вторгнення та життєва необхідність згуртуватися проти ворога змінили негативну тенденцію. За даними соціологічного опитування КМІС, проведеного у вересні – жовтні 2023 року, рейтинг довіри до Президента становив 76%, недовіри – 22%. Це відчутно нижче, ніж у травні попереднього року, коли показники становили 91 і 7% відповідно і були піковими [10]. У ставленні до інших органів державної та публічної влади прослідковується схожа динаміка, проте розчарування діями Верховної Ради України, Уряду за цей період відчувається значно сильніше.

Одночасно в умовах війни принципово важливим є спочатку впевнене зростання, а потім утримання надзвичайно високого рівня довіри до Збройних сил України: з 58% у листопаді 2016 року до 93% у травні 2023 року [23]. Позитивна динаміка протягом цього періоду характерна і для більшості інших силових і правоохоронних органів.

Зростання довіри, обумовлене початком повномасштабної війни, з подальшим закріпленням на надзвичайно високому рівні спостерігається і у волонтерстві: грудень 2021 р. – 68%; грудень 2022 р. – 84%; жовтень 2023 р. – 87% [10].

Значний інтерес також викликають дані опитувань щодо залученості українців до волонтерської діяльності – 61% опитаних повідомляли, що вони долучалися до допомоги Силам оборони України чи співгромадянам. Близько 10% допомагали фізичною роботою, 31% – фінансово, а майже 20% – і грошима, і роботою [1].

Внесок волонтерського руху в забезпечення відсічі агресору, допомозі вимушеним переселенцям, починаючи ще з 2014 року, неможливо переоцінити, а значна довіра з боку громадян дає підґрунтя для твердження про значне зростання рівня суб’єктивної інституції волонтерства в Україні.

Водночас аналіз даних соціологічних опитувань свідчить про глибоку кризу інституції політичних партій, баланс довіри-недовіри до яких, за даними дослідження Центру Разумкова, становить 41,6% [18].

З **«елітарною аскезою»** на цьому етапі, на жаль, особливих здобутків немає. Є. Головаха сформулював принцип соціальної аскези як вимогу до можновладців: хочеш бути на верхніх позиціях в соціальній ієрархії – у тебе має бути набагато більше самообмежень, ніж ті, хто перебуває нижче [6].

Якщо виходити з такої трактовки, то маємо значне пробуксовування. У цьому випадку для аналізу краще підійдуть не дані соціологічних опитувань, а матеріали медіа й повідомлення антикорупційних та інших правоохоронних органів. Безумовно, вони вповні не продемонструють об'єктивний стан речей, але певні тенденції вимальовують дуже однозначно. Один із найбільших корупційних скандалів в Україні вже після початку повномасштабної війни, пов'язаний з Міністерством оборони, – закупівля продуктів для військових частин за завищеними у 2–3 рази цінами. Невідповідною часу й обставинам була поведінка тогочасного міністра оборони О. Резнікова, який намагався жонглювати фактами. Черговий гучний скандал у Міністерстві оборони був пов'язаний із закупівлею форми для військових, коли було придбано літню форму за ціною зимової, тобто втричі дорожче [13]. На цьому перелік корупційних скандалів в Мінобороні не закінчується, проте навіть двох наведених випадків достатньо, щоб стверджувати, що «елітарна аскеза» на цей час не є орієнтиром для найвищого керівництва одного з найважливіших під час війни відомств.

«Подолання масової соціальної відчуженості та соціального цинізму» – цей пункт також не має детального тлумачення автором, але побічні дані все-таки демонструють позитивну динаміку. Так, результати соціального моніторингу демонструють у 2022 році різке зниження такого показника як установки щодо цинізму. У 2023 році показник трохи збільшився, проте й досі залишається нижчим за попередні роки [21].

«Зміна цінностей» – Є. Головаха в статті не розкриває детально, що має охоплювати поняття «зміна цінностей», проте, виступаючи під час конференції, зупиняється на цьому питанні досить детально. Соціолог визначає цінності як «культурно обумовлені стійкі уявлення про те, що саме є у певному соціумі є благом для людини», а норми як «уявлення про засоби досягнення благ, що вважаються прийнятними у певному соціумі». Головаха підкреслює, що війна змінює мислення на дихотомічне (свій – чужий, чорне – біле) та реформатує ціннісно-нормативну систему. Причому російсько-українська війна суттєво вплине не лише на ціннісно-нормативну систему в Україні, але й у низці інших європейських країн. Що підтверджує зростання суб'єктивності України як держави.

Про зміни цінностей українців уже на цьому етапі свідчать результати соціологічних опитувань. У квітні 2022 року соціологічна група «Рейтинг» провела загальнонаціональне опитування «Ідеологічні маркери війни», результати якого яскраво демонструють, наскільки сильно змінилося українське суспільство через

повномасштабну російську агресію. Особливо характерні такі тенденції для питань, пов'язаних із радянською історією. «На кінець квітня 2022 року в Україні зафіксовано найнижчий за історію спостережень показник ностальгії за розпадом СРСР (11%). Не жалкують за ним абсолютна більшість – 87%».

Українці значно просунулися в питанні подолання багаторічних, насаджених радянською, а потім російською пропагандою установок, що розділяли суспільство. «Суттєво зросла підтримка визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну незалежність України: 81% підтримують, лише 10% – проти. З 2010 року показник підтримки зріс у чотири рази, з 2015-го – удвічі» [8].

Проаналізувавши критерії, потрібні для успішного просування України на шляху демократичного транзиту, сформульовані Є. Головахою, можна говорити про те, що в переважній більшості з них маємо позитивну динаміку.

Суб'єктивація в Україні

Розглянемо ситуацію, яка з початком повномасштабного російського вторгнення склалася з деякими соціальними інститутами в Україні. Протягом новітньої української історії політичні партії формували соціально-політичний порядок денний у державі, визначали вектор і стояли у витоків соціальних змін. З початком «великої війни» навіть парламентські партії втратили свій вплив на суспільні процеси. Відповідно до результатів опитування, проведеного у вересні 2023 року Центром Разумкова, політичним партіям довіряють трохи більше за 14% опитаних (баланс довіри / недовіри: майже –60%) [17]. За даними опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова в серпні 2022 року, баланс довіри / недовіри становив –55% [11]. Тобто недовіра до інституту політичних партій в Україні посилюється.

З одного боку, таку ситуацію можна пояснити домовленістю політичних сил та їхніх лідерів втриматися від боротьби один проти одного на час війни, щоб ще більше не ослаблювати державу, а з іншого – відсутністю у партій сильної структури, ідеологічних установок, які б дали змогу партіям зберегти себе навіть в умовах війни.

Продовжуючи аналізувати політичний напрям, не можна оминати увагою і десуб'єктивацію низки політичних лідерів, які, перебуваючи чи то при владі, чи то в опозиції, значно впливали на процеси протягом десятиліть. Ідеться передусім про Ю. Тимошенко, П. Порошенка та низку інших українських політиків, які практично зникли з публічної площини під час «великої війни». Відповідно до опитування Центру Разумкова, Тимошенко довіряють 10,8% опитаних (баланс довіри / недовіри: –71,3%),

Порошенку довіряють майже 17% (баланс довіри / недовіри: -56,2%) [17].

Одночасно значне зростання рівня суб'єктивної відбудови в громадському секторі. Як вже наголошувалося, це насамперед стосується інституту волонтерства, при цьому як соціальної структури загалом, так і його окремих представників, які стали лідерами громадської думки та мають значний вплив на суспільство.

Окремої уваги в контексті суб'єктивної заслугують новітні медіа, зокрема соціальні мережі і як інститут, і як окремі автори каналів і груп.

З початком повномасштабного російського вторгнення зазнала ґрунтовних змін структура джерел інформації, якими користуються українці. Однією з найбільш виразних змін став вихід на лідерські позиції новітніх медіа, які нарешті змогли обігнати телебачення за обсягом аудиторії [14]. А серед новітніх медіа найбільшою популярністю почав користуватися Telegram. За результатами даних соціологічних досліджень стає очевидним, що роль платформи значно посилилася з початком «великої війни» [14].

Відповідно до результатів опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2023 року, Telegram-канали очолюють рейтинг джерел інформації для українців – їх використовує 44% опитаних. До п'ятірки також увійшло телебачення (43%), YouTube-канали + трансляції через платформу + блогери в YouTube (36%), новинні інтернет-видання (34%) та Facebook (22%) [12].

Аудиторія великих Telegram каналів станом зараз становить по мільйон та більше підписників: наприклад, «Труха Україна» – майже 2,7 млн; «Николаевский Ванек» – майже 1,8 млн, «Лачен пише» – 1,3 млн, «Реальна Війна» – 1,3 млн і т. д. Аудиторія Telegram-каналів офіційних осіб, органів публічної влади нижча: Офіційний канал Президента України – 831 тис. підписників, Повітряних сил ЗСУ – 548 тис., очільника Миколаївської обласної військової адміністрації Віталія Кіма – 554 тис., Служби безпеки України – 340 тис. підписників.

Тож можна стверджувати, що автори / власники низки українських Telegram-каналів значною мірою впливають на сприйняття актуальних позицій сьогодення мільйонів українців.

Висновки. Проведений аналіз наочно ілюструє, що в умовах і під впливом повномасштабної російської агресії відбулося відчутне зростання суб'єктивності України на геополітичній мапі світу. Разом із тим фіксуються ґрунтовні зміни суб'єктивності низки соціальних інститутів, груп, зокрема суб'єктивна в громадському секторі, хоча окремі інститути, політичні діячі значно втратили свій авторитет і потенціал впливати на суспільно-політичні процеси в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Більшість українців волонтерять під час війни, 18% – не планують. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/24/253036> (дата звернення: 28.12.2023).
2. Гапон Н. Суб'єктивна української жінки: філософсько-антропологічний дискурс другої половини XX сторіччя. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2006/9.pdf (дата звернення: 28.12.2023).
3. Герчанівська П. Суб'єктивна людини в умовах українських реалій. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2806/1/3.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).
4. Головаха Є. Українське суспільство змінюється – нам стає гірше, але ми стаємо міцнішими. URL: <https://lenta.ua/ukrayinske-suspilstvo-zminyuetsya-nam-stae-girshe-ale-mi-staemo-mitsnishimi> (дата звернення: 28.12.2023).
5. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. URL: <https://sg-sofia.com.ua/ukr-suspilstvo-slyahi-transformazii> (дата звернення: 28.12.2023).
6. Головаха Є. Я не люблю бунти, але розумію, чому вони відбуваються. URL: <https://kr.ua/politics/590974-sotsyoloh-holovakha-ya-ne-luibluibuntynoponumaui-pochemu-ony-proyskhodiat> (дата звернення: 28.12.2023).
7. Грабовська І. Суб'єктивна versus масовізація українського соціуму. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/2176055> (дата звернення: 28.12.2023).
8. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022 р.). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyaty_obschenacionalny_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (дата звернення: 28.12.2023).
9. Динаміка довіри соціальним інституціям протягом 2020–2021 років: результати телефонного опитування. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1> (дата звернення: 28.12.2023).
10. Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіри до окремих інституцій між травнем та жовтнем 2023 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1> (дата звернення: 28.12.2023).
11. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги. URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi> (дата звернення: 28.12.2023).
12. Дослідження громадської думки для консультативної місії Європейського союзу в Україні. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf (дата звернення: 28.12.2023).
13. Найгучніші корупційні скандали за участю представників влади URL: <https://biz.censor.net/r3443404> (дата звернення: 28.12.2023).
14. Найчастіше новини під час війни українці отримують із соцмереж – опитування «Опори». URL: <https://detector.media/infospace/article/199761/2022-06-01-naychastishe-novyny-pid-chas-viyny-ukraintsi-otrymuyut-iz-sotsmerezh-opytuvannya-opory/> (дата звернення: 28.12.2023).

15. Опитування Gradus Research Company. URL: https://gradus.app/documents/337/Gradus_Report_-_War_Anniversary_UA.pdf (дата звернення: 28.12.2023).
16. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> (дата звернення: 28.12.2023).
17. Оцінка громадянами ситуації в країні. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Ставлення до проведення загальнонаціональних виборів в Україні до завершення війни (вересень 2023 р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-provedennia-zagalnonatsionalnykh-vyboriv-v-ukraini-do-zavershennia-viiny-veresen-2023r?fbclid=IwAR3QLLxb6czdEulBYHMpTOxSUTpjT_1xsa0SOSmqfzZaZxS6VZeMНурEUIA (дата звернення: 28.12.2023).
18. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий – березень 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 28.12.2023).
19. Пірожков С., Хамітон Н. Цивілізаційна суб'єктивність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини : монографія. Київ : Наукова думка, 2020. 256 с.
20. Показники національно-громадянської ідентичності. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1> (дата звернення: 28.12.2023).
21. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» після 16 місяців війни. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/ (дата звернення: 28.12.2023).
22. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.
23. Як змінювався рівень довіри українців до силових та правоохоронних органів. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/21/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-doviry-ukrayinciv-sylovux-ta-pravoohoronnykh-orhaniv> (дата звернення: 28.12.2023).
24. Butler J. What is Critique? An Essay on Foucault's Virtue. URL: <https://transversal.at/transversal/0806/butler/en> (дата звернення: 28.12.2023).
25. Foucault M. The History of Sexuality, V. 2. URL: https://monoskop.org/images/a/a3/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_2_The_Use_of_Pleasure.pdf (дата звернення: 27.01.2024).
26. Foucault M. What is Enlightenment? in Rabinow (P.), éd. The Foucault Reader, New York, Pantheon Books, 1984, pp. 32–50.
27. Rebughini P. Subject, subjectivity, subjectivation. URL: https://www.researchgate.net/publication/264466714_Subject_subjectivity_subjectivation (дата звернення: 28.12.2023).